

4. Kostjuk G.S. Pryncyp razvytyja v psyhologyy / G.S. Kostjuk // Metodologicheskyye y teoreticheskiye problemy psyhologyy. – M. : Nauka, 1969. – S. 118–152.
5. Maksymenko S. D. Teorija i praktyka psyhologo-pedagogichnogo doslidzhennja / S. D. Maksymenko. – K. : KDIP, 1990. – 240 s.
6. Rubynshtejn S.L. Byytye y soznanye. Chelovek y myr / S.L. Rubynshtejn. – SPb. : Pyter, 2003. – 508 s.
7. Teplov B.M. Ob ob#ektyvnom metode v psyhologyy / B. M. Teplov // Yzvestyja APN RSFSR. – 1953. – S. 49–74.

Received February 10, 2017

Revised March 7, 2017

Accepted April 12, 2017

УДК 159.942.923

I. В. Ананова

ivananova19@gmail.com

Типологія переживання почуття провини

Ananova I. V. Typology of experiencing the feeling of guilt / I. V. Ananova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 37. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 18–31.

I. V. Ananova. Typology of experiencing the feeling of guilt. The author's typology of personality experiencing of feeling guilt is proposed and empirically justified. There is analyzed the development of the problem on the typology of experiencing the feeling of guilt in native psychology. It is showed that the large number of correlations between indicators of feeling guilt and a wide range of personality character attest to the fact of existing some typical ways for personality to experience guilt. It is described the empirical and statistical research tools. According to the results of factor analysis of the indicators of feeling guilt and self-condemnation, personal self-attitude, emotional imbalance, defense mechanisms and coping behavior it is revealed five types of feeling guilt: 1) a tendency to self-blame as a manifestation of global negative attitude towards oneself – orientation for self-impairment; 2) liability to a positive attitude toward oneself, where there is not allowed feelings of guilt – oriented to not self-condemnation; 3) the tendency to experience guilt because of severe need to keep a positive

«Me-image» – oriented to use ego-defense; 4) prone to solve problematic situations constructively – oriented to the action; 5) prone to severe self-incrimination because of the need to keep relationships with others – focused on relationships. Each type of feelings of guilt is described based on the empirical results. The types of experiencing feeling of guilt are established to be differentiated: by the nature of the relationship to oneself (global negative, over positive, protective); by the field of experiencing, that indicating the predominance of one of them (the field of the «image of Me», the field of interaction with others, field of action); by the way of experience (constructive / unconstructive).

Key words: feeling of guilt, the tendency to experience guilt, the field of the experiencing feeling of guilt, emotional imbalance, relationship with oneself, psychological defense mechanisms, coping strategies.

І. В. Ананова. Типологія переживання почуття провини. У статті запропоновано та емпірично обґрунтовано авторську типологію переживання почуття провини особистістю. Проаналізовано розробленість проблеми типологізації переживання почуття провини у вітчизняній психології. Показано, що наявність великої кількості кореляційних зв'язків між показниками переживання почуття провини і широким спектром характерологічних проявів особистості свідчить про існування типових способів переживання почуття провини. Описано емпіричний та статистичний інструментарій дослідження. За результатами факторного аналізу показників переживання почуття провини і самозвинувачення, самоствавлення, емоційної невірноваженості, захисних механізмів і копінг-поведінки виявлено п'ять типів переживання почуття провини: 1) схильний до самозвинувачення як прояву глобального негативного ставлення до себе – орієнтований на знецінення себе; 2) схильний до позитивного ставлення до себе, за якого не допускається переживання почуття провини – орієнтований на не звинувачення себе; 3) схильний переживати почуття провини внаслідок вираженої потреби зберігати позитивний «образ Я» – орієнтований на використання его-захистів; 4) схильний конструктивно вирішувати проблемні ситуації – орієнтований на дію; 5) схильний до самозвинувачення внаслідок вираженої потреби зберігати стосунки з оточуючими – орієнтований на взаємини. На основі емпіричних результатів змістовно охарактеризовано кожний із типів переживання почуття провини. Встановлено, що виділені типи переживання провини диференціюються: за характером ставлення до себе (глобальне негативне, надмірно позитивне, захисне); за площиною переживання, вказуючи на переважання однієї з них (площина «образу Я», площина взаємодії з іншим, площина вчинку); за способом переживання (конструктивним, неконструктивним).

Ключові слова: почуття провини, переживання почуття провини, схильність переживати почуття провини, типи переживання почуття провини, площини переживання почуття провини, емоційна невірноваженість, ставлення до себе, механізми психологічного захисту, копінг-стратегії.

И. В. Ананова. Типология переживания чувства вины. В статье предложена и эмпирически обоснована авторская типология переживания чувства вины личностью. Проанализирована разработанность проблемы типологизации переживания чувства вины в отечественной психологии. Показано, что наличие большого количества корреляционных связей между показателями переживания чувства вины и широким спектром характерологических проявлений личности свидетельствует о существовании типичных способов переживания чувства вины. Описан эмпирический и статистический инструментарий исследования. По результатам факторного анализа показателей переживания чувства вины и самообвинения, самооотношения, эмоциональной неуравновешенности, защитных механизмов и копинг-поведения выявлено пять типов переживания чувства вины: 1) склонный к самообвинению как проявление глобального негативного самооотношения – ориентированный на обесценивание себя; 2) склонный к позитивному самооотношению, при котором не допускается переживание чувства вины – ориентированный на не обвинение себя; 3) склонный переживать чувство вины вследствие выраженной потребности сохранять позитивный «образ Я» – ориентированный на использование эго-защит; 4) склонный конструктивно разрешать проблемные ситуации – ориентированный на действие; 5) склонный к самообвинению вследствие выраженной потребности сохранять взаимоотношения с окружающими – ориентированный на взаимодействие с другим. На основе эмпирических результатов дана содержательная характеристика каждому типу переживания чувства вины. Установлено, что выделенные типы переживания вины дифференцируются по характеру отношения к себе (глобально-негативное, чрезмерно позитивное, защитное), по плоскости переживания, указывая на преобладание одной из них (плоскость «образа Я», плоскость взаимодействия с другим, плоскость поступка), по способу переживания (конструктивному, неконструктивному).

Ключевые слова: чувство вины, переживание чувства вины, склонность переживать чувство вины, типы переживания чувства вины, плоскости переживания чувства вины, эмоциональная неуравновешенность, самооотношение, механизмы психологической защиты, копинг-стратегии.

Постановка проблеми. Запити практики надання психологічної допомоги спонукають до зосередження наукового пошуку на проблематиці переживання почуття провини, яке значно впливає на життя та психічне здоров'я особистості, до виявлення типових способів переживання провини, в тому числі й тих, що призводять до психологічних ускладнень.

У суспільній думці людину, здатну почуватись винною, вважають соціально зрілою, морально сформованою, відповідальною, емоційно чуйною. Проте саме такі особи найчастіше звертаються за допомогою спеціалістів з запитом полегшити

їхнє почуття провини, яке вони не здатні самостійно подолати. Така суперечливість звертає нас до аналізу усього спектру проявів переживання почуття провини особистістю в усій її різноманітності, окреслення кола типових способів переживання, дослідження факторів, що визначають конструктивність / неконструктивність переживання та диференціюють осіб за типом переживання почуття провини. Розв'язання цієї проблеми важливе не лише з огляду на потреби практики надання психологічної допомоги, але й з точки зору її теоретичного осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні два десятиліття відзначаються зростанням інтересу серед вітчизняних та російських науковців до дослідження проблематики почуття провини (А. Алімов, 2014; І. Белік, 2006; Д. Дружиненко, 2007; О. Короткова, 2002; І. Макогон, 2014; О. Малєєва, 2007; О. Малтасевич, 2011; О. Манхаєва, 2012; Л. Ростомова, 2010; Т. Смотров, В. Гриценко, С. Горнаєва, 2013; Л. Софіна, 2009; та ін.). Зокрема, вітчизняні автори звертаються до аналізу схильності до переживання почуття провини як фундаментальної особистісної риси, а також пропонують типологізацію переживання почуття провини та осіб схильних переживати провину [5; 6]. Окремий «тип» розглядають як сукупність особистісних рис і якісно-кількісних характеристик переживання почуття провини, та виокремлюють за критерієм: 1) співвідношення якісних компонентів провини-риси (екзистенціального, емоційного, когнітивного, дійового, контрольно-регулятивного) [5]; 2) домінування особистісного профілю переживання почуття провини (лідуючого, збудливого, вразливого) [6]; 3) спрямованості переживання почуття провини (перед собою, перед іншими) [6].

Заслуговує на увагу дослідження О. Л. Малєєвої, в якому показано, яким чином співвідношення компонентів провини-риси визначає адаптивність / дезадаптивність переживання почуття провини. Дослідниця встановила, що об'єднання великої кількості компонентів провини-риси в одному «типі», особливо за наявності у складі «екзистенціального компоненту» та відсутності «контрольно-регулятивного» або «дійового», призводить до суттєвого зниження адаптивних можливостей, погіршення самоствалення, підвищення самозвинувачення і тривожності особистості [5].

Отже, аналіз останніх досліджень нашою думкою про те, що конфігурація певних характерних особливостей переживання почуття провини, які пов'язані з іншими елементами емоційної сфери особистості, з певними стильовими і особистіс-

ними характеристиками, може визначати і зумовлювати відмінності у типових способах його переживання. Це звертає нас до дослідження і виокремлення цих типових способів переживання провини, а відтак, до встановлення тих специфічних ознак, які є ключовими для виявлення і диференціації типів переживання почуття провини, їх конструктивності або неконструктивності.

Мета статті: виявити та охарактеризувати типи переживання почуття провини, визначити критерії диференціації цих типів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найявністю великої кількості кореляційних зв'язків між показниками переживання почуття провини та широким спектром характерологічних проявів особистості [1; 5; 6], у тому числі з виявленими нами специфічними особливостями, що визначають надмірну схильність до переживання почуття провини, а саме, з високим загальним рівнем емоційної нестабільності; з негативним емоційно-ціннісним ставленням до себе; з функціонуванням захисного комплексу, використання певних стратегій подолання і психологічного захисту [2] звертає нас до припущення про існування деяких глобальних прихованих змінних – типових способів переживання почуття провини, які б могли пояснити усе різноманіття зв'язків почуття провини з іншими елементами емоційної сфери особистості.

Спираючись на результати теоретичного дослідження [3; 4], а також на наведені вище отримані нами емпіричні дані [2], при виокремленні типів переживання почуття провини ми враховували такі змістовні елементи цього переживання як структурні компоненти почуття провини (афективний, когнітивний, поведінковий) та площини переживання (вчинку, взаємин з іншим, «образу Я») [4]. В якості вимірювального інструментарію використано: а) для дослідження особливостей переживання почуття провини – авторський опитувальник «Переживання почуття провини» (ППВ) [1]; б) для оцінки афективних аспектів переживання – опитувальник емоційної нестабільності–врівноваженості Г. Айзенка, Г. Вільсон; в) для визначення поведінкових особливостей переживання – опитувальник «Стратегії долаючої поведінки» С. Фолкмана, Р. Лазаруса (ССП) і опитувальник «Індекс життєвого стилю» Р. Плутчика, Г. Келлермана, Г. Конте (LSI); г) для виявлення особливостей оцінювання себе і ставлення до себе (площина «образу Я») – методика дослідження самоствавлення С. Р. Панталеєва (МІС); д) для визначення оцінки свого вчинку, ставлення до нього (площина вчинку) і до партнера по взаємодії (площина взаємин з іншим) – тест малюнкової фрустрації С. Розенцвейга.

З метою виявлення типів переживання почуття провини особистістю нами проведено емпіричне дослідження на вибірці із 232 осіб (130 жінок і 102 чоловіки). Для визначення латентних змінних, що пояснювали б всю структуру взаємозв'язків між показниками переживання почуття провини, реагування в ситуації фрустрації, емоційної нестабільності, ставлення до себе, механізмів психологічного захисту і копінг-стратегій використовувався факторний аналіз (факторизації підлягали 42 показники). Фактори виділялись методом головних компонент, обертання здійснювалось методом Varimax з нормалізацією за Кайзером; коефіцієнти факторних навантажень обчислені за допомогою методу регресії – у якості значущих розглядалися навантаження, які за абсолютною величиною перевищували 0,3 (пакет SPSS, версія 19.0).

У результаті факторного аналізу виявлено п'ять типів переживання почуття провини (п'ятифакторна модель пояснює 51,953 % дисперсії) (набл. 1), які диференціюються за типом, характером і ступенем самозвинувачення, за характером ставлення до себе, за вираженістю емоційної невірноваженості, використанням захисних механізмів і копінг-поведінки.

Таблиця 1

Матриця факторних навантажень типів ППВ після обертання (метод Varimax с нормалізацією за Кайзером)

	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5
1	2	3	4	5	6
Регресія (LSI)	0,741				
Втеча-унікання (ССП)	0,707				
Внутрішня конфліктність (МІС)	0,654	-0,451			
Автономність – (залежність) (Айзенк)	-0,626	0,317			
Тривожність (Айзенк)	0,607	-0,308	0,502		
Задоволення – (депресивність) (Айзенк)	-0,584	0,547			
Очікування покарання (ППВ)	0,564	-0,349	0,338		
Іпохондрія (Айзенк)	0,561		0,366		
Жалкування (ППВ)	0,542		0,317		
Компенсація (LSI)	0,508			-0,310	
Заміщення (LSI)	0,504	-0,314			
Внутрішня чесність (МІС)	-0,498				
Вина (Айзенк)	0,497	-0,448	0,489		

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
Дистанціювання (ССП)	0,465				
Прийняття відповідальності (ССП)	0,463			0,456	
Вимогливість до себе (ППВ)	0,458				0,419
Самоцінність (МІС)		0,738			
Самоприв'язанність (МІС)		0,718			
Самоприйняття (МІС)		0,703			
Самооцінка – (комплекс неповноцінності) (Айзенк)	-0,515	0,682			
Самокерування (МІС)		0,642			
Самозвинувачення (МІС)	0,511	-0,629			
Відображене самоставлення (МІС)		0,573			0,476
Заперечення (LSI)		0,500			0,495
Впевненість у собі (МІС)	-0,446	0,469		0,399	
Пошук соціальної підтримки (ССП)		0,369			0,350
Реактивне утворення (LSI)			0,688		
Проекція (LSI)			0,610		
Нав'язливість (Айзенк)	0,331		0,575		
Орієнтація на нормативність (ППВ)			0,471		0,336
Сума суперего-захисних реакцій (S_EI)			0,322		
Самоконтроль (ССП)				0,807	
Планування вирішення проблеми (ССП)				0,611	
Раціоналізація (LSI)			0,306	0,532	
Позитивна переоцінка (ССП)				0,473	0,378
Конфронтація (ССП)		0,333		0,383	
Зацікавленість в інших (ППВ)	0,343		0,444		0,555
Витіснення (LSI)					-0,469
Інтрапун. перешк.-домінан. реакція (I_OD)					0,333
Інтрапунітивна его-захисна реакція (I_ED)					0,325
Інтрапунітивна потреб.-наполегл. реакція (I_NP)					0,305

Фактор 1 – «самозвинувачення як прояв глобального негативного ставлення до себе» (пояснює 19,663 % дисперсії) включає: 1) механізми психологічного захисту та копінг-стратегії: регресію (0,741), втечу-уникання (0,707), компенсацію (0,508), заміщення (0,504), дистанціювання (0,465) та прийняття відповідальності (0,463); 2) негативне емоційно-ціннісне ставлення до себе: внутрішню конфліктність (0,654), самозвинувачення (0,511); невпевненість у собі (-0,446) та внутрішню чесність (-0,498); 3) виражені ознаки емоційної нестабільності: залежність (-0,626), тривожність (0,607), депресивність (-0,584), іпохондрію (0,561), комплекс неповноцінності (-0,515), почуття провини (0,497), нав'язливість (0,331); 4) виражену тенденцію до переживання провини, а саме очікувати покарання (0,564), жалкувати (0,542), проявляти високу вимогливість до себе (0,458) та зацікавленість у збереженні стосунків з іншими (0,343). Змістовно цей фактор відображає неконструктивне переживання почуття провини, що: а) проявляється очікуванням покарання і вираженим жалкуванням, а також високою схильністю до самозвинувачення; б) на яке вказує високий загальний рівень емоційної нестабільності (за усіма показниками), визначальним параметрами якої є переживання астено-депресивного спектру (залежність, тривожність, депресивність та іпохондрія); а також виражене самоприпониження (негативне емоційно-ціннісне ставлення до себе), невпевненість у собі та комплекс неповноцінності; в) забезпечується функціонуванням таких захисних механізмів як регресія, компенсація, заміщення, та використанням в якості стратегій подолання почуття провини, втечі-уникання, дистанціювання, та прийняття відповідальності.

Фактор 2 – «позитивне ставлення до себе, за якого не допускається переживання почуття провини» (13,521 % дисперсії), включає: 1) виражену аутосимпатію, представлену показниками самоцінності (0,738), само-прив'язаності (0,718) та самоприйняття (0,703); виражену самоповагу, що представлена показниками самокерування (0,642), відображеного самоставлення (0,573), впевненість у собі (0,469); неохочість до самоприпониження, а саме до самозвинувачення (-0,629) та внутрішньої конфліктності (-0,451); 2) емоційну врівноваженість, а саме високу самооцінку (0,682), задоволеність життям і собою (0,547), відсутність тенденції переживати почуття провини (-0,448), виражену самостійність, автономність (0,317) та неохочість тривожитися (-0,308); 3) механізми психологічного захисту: заперечення (0,500) та невикористання заміщення (-0,314); а також

копінг-стратегії, такі як пошук соціальної підтримки (0,369) та конфронтацію (0,333); 4) абсолютну несхильність до переживання почуття провини, особливо очікувати на покарання (-0,349). Отже, змістовно цей фактор відображає несхильність до переживання почуття провини, що: а) зумовлюється, перш за все, позитивним емоційно-ціннісним ставленням до себе, самоповагою, автономністю та задоволенням життям; б) виражається у несхильності звинувачувати себе і загальному низькому ступені вираженості цього переживання, у несхильності чекати на покарання; та супроводжується вираженою емоційною стабільністю; в) забезпечуються використанням у якості захисних механізмів заперечення та невикористанням заміщення; а також пошуком соціальної підтримки та конфронтацією (намаганням розв'язати проблему за рахунок імпульсивної поведінкової активності, спрямованої або на зміну ситуації, або на реагування на негативні емоції). Звертає на себе увагу позитивне сприймання інших, яке виражається у переконанні, що дана особа викликає в інших повагу, симпатію, схвалення і розуміння, а також у пошуку підтримки від інших при розв'язанні складних ситуацій.

Перші два фактори є цілковито протилежними один одному, відмінність яких ґрунтується на: а) характері ставлення до себе – негативному в першому випадку, та позитивному – в другому; б) мірі схильності переживати почуття провини – вираженій схильності, в першому, або вираженій несхильності, в другому; в) характері емоційної врівноваженості – вираженій емоційній неуврівноваженості, в першому, та вираженій емоційній стабільності, в другому випадку.

Фактор 3 – «переживання почуття провини внаслідок вираженої потреби зберігати позитивний «образ Я»» (6,979 % дисперсії) включає: 1) механізми психологічного захисту: реактивне утворення (0,688), проекцію (0,610) та раціоналізацію (0,306); а також его-захисне реагування в ситуаціях прямого звинувачення (0,322); 2) виражені ознаки емоційної нестійкості: нав'язливість (0,575), тривожність (0,502), виражене почуття провини (0,489), іпохондрію (0,366); 3) виражені аспекти переживання почуття провини, а саме показники орієнтації на нормативність (0,471), зацікавленість в інших (0,444), очікування покарання (0,338) і жалкування (0,317). Показники ставлення до себе і копінг-поведінки не увійшли до цього фактору. Змістовно фактор відображає неконструктивне переживання, що: а) прояв-

ляється загальною високою схильністю до переживання почуття провини, і перш за все, надмірною орієнтацією на нормативність (що є ознакою моральної незрілості) та появою почуття провини при її недотриманні, а також зацікавленістю у збереженні стосунків з іншими; б) визначається високим рівнем емоційної нестабільності, переважно нав'язливо-тривожного характеру; в) забезпечуються функціонуванням механізмів реактивного утворення та проєкції. В ситуаціях прямого звинувачення та інших фруструючих обставинах виявляється тенденція вдаватися до захисного виправдання шляхом звинувачення: а) іншого у відповідь і підкреслення своєї непричетності до ситуації; б) себе, але з аргументацією пом'якшуючими обставинами (его-захисні реакції). Отже, такий тип переживання почуття провини має орієнтацію на дотримання нормативності, правил пристойності, збереження образу «правильного себе» у своїх та чужих очах за рахунок: а) активного заперечення пред'явленого звинувачення у формі зустрічних претензій або агресії; б) визнання своєї провини, але з посиланням на виправдовуючі обставини; в) приписування іншим дій та почуттів, які заперечуються у собі (проєкція); г) пошуку іншого «винного», з яким можна розділити «провину» (проєкція); д) переконання у своїй безгрішності (як протилежності винуватості) та засудження будь-яких недоліків і помилок інших (реактивне утворення). Тобто, тут виявляється зосередження захисного процесу в площині «образу Я».

Фактор 4 – «конструктивне вирішення проблемних ситуацій» (6,046 % дисперсії) включає: 1) копінг-стратегії такі як самоконтроль (0,807), планування вирішення проблеми (0,611), позитивну переоцінку (0,473), прийняття відповідальності (0,456) і конфронтацію (0,383); 2) захисні механізми: регресію (0,532) та несхильність до компенсації (-0,310); 3) впевненість у собі (0,399). Цей фактор не включає показників ставлення до себе (окрім впевненості у собі), показників емоційної нестабільності та показників переживання почуття провини. Змістовно цей фактор відображає тенденцію конструктивно діяти в ситуації та раціонально її усвідомлювати, що: 1) забезпечується ставленням до себе, як до впевненої, самостійної, вольової та надійної людини, якій є за що себе поважати; 2) визначається об'єднанням у цілісний комплекс копінг-стратегій, які забезпечують адаптивну функцію: а) високого контролю поведінки та емоцій, мінімізації впливу емоцій на оцінку ситуації і на вибір стратегії поведінки (самоконтроль); б) цілеспрямованого аналізу ситуації та можли-

вих варіантів поведінки, вироблення плану своїх дій з урахуванням об'єктивних умов, минулого досвіду і наявних ресурсів (планування вирішення проблеми); в) позитивного переосмислення негативних переживань та їх розгляду як стимулу для особистісного зростання (позитивна переоцінка); г) визнання своєї відповідальності за виникнення та розв'язання проблеми, з готовністю аналізувати свою поведінку і шукати причини труднощів в особистих недоліках та помилках (прийняття відповідальності); д) імпульсивної поведінкової активності, спрямованої на зміну ситуації або на реагування на негативні емоції, що забезпечує здатність до спротиву труднощам, енергійність у розв'язанні проблемних ситуацій, вміння відстояти власні інтереси, впоратися з тривогою у стресових умовах (конфронтація). Отже, тут виявляється реагування в площині вчинку, спрямоване на вирішення ситуації, що не призводить до фіксації на почутті провини.

Фактор 5 – «самозвинувачення внаслідок вираженої потреби зберігати стосунки з оточуючими» (5,743 % дисперсії) включає: 1) виражену тенденцію переживати почуття провини, а саме такі показники: зацікавленість в інших (0,555), вимогливість до себе (0,419) та орієнтацію на нормативність (0,336); 2) інтрапунітивне реагування: перепонно-домінантна (0,333), его-захисна (0,325), потребнісно-наполеглива (0,305) реакції; 3) використання заперечення (0,495) і невикористання витіснення (-0,469); 4) використання у якості копінгів позитивної переоцінки (0,378) і пошуку соціальної підтримки (0,350); 5) переконання у гарному ставленні з боку інших (0,476). Отже, змістовно цей фактор відображає переживання почуття провини, що: а) проявляється схильністю до самозвинувачення внаслідок вираженої потреби зберігати стосунки з оточуючими; б) супроводжується чітким переконанням у позитивному ставленні з боку інших; в) включає вимогливість до себе та орієнтацію на нормативність, але тут їх слід розглядати в контексті прагнення зберегти стосунки з іншими. Складно стверджувати про конструктивність або неконструктивність такого переживання, оскільки такий фактор не містить показників емоційної нестабільності. Стосунки з оточуючими підтримуються за рахунок: а) самозвинувачення; б) активізації механізму заперечення, при нездатності до витіснення; в) інтерпретації труднощів як блага (раціоналізація); г) позитивного переосмислення негативних переживань та їх розгляду як стимулу для особистісного зростання (позитивна переоцінка);

д) залучення соціальних ресурсів – пошуку інформаційної, емоційної і дієвої підтримки, орієнтування на взаємодію з іншими людьми, очікування уваги, поради, співчуття (пошук соціальної підтримки); е) взяття на себе розв'язання конфліктної ситуації. Тому цей фактор виявляє реагування в площині взаємодії з іншим, а самозвинувачення тут виконує функцію підтримки взаємин (простіше звинуватити себе, ніж конфліктувати з іншим).

Три останні фактори відображають площини переживання почуття провини, вказуючи на переважання однієї з них в структурі переживання.

Висновки. Отже, емпірично виявлено п'ять типів переживання почуття провини: 1) схильний до самозвинувачення як прояву глобального негативного ставлення до себе – *тип орієнтований на знецінення себе*; 2) схильний до позитивного ставлення до себе, за якого не допускається переживання почуття провини – *тип орієнтований на не звинувачення себе*; 3) схильний переживати почуття провини внаслідок вираженої потреби зберігати позитивний «образ Я» – *тип орієнтований на використання его-захистів*; 4) схильний конструктивно вирішувати проблемні ситуації – *тип орієнтований на дію*; 5) схильний до самозвинувачення внаслідок вираженої потреби зберігати стосунки з оточуючими – *тип орієнтований на взаємини*.

Виявлені типи переживання почуття провини диференціюються: а) за характером ставлення до себе (глобальне негативне – «орієнтований на знецінення себе»; надмірно позитивне – «орієнтований на не звинувачення себе»; захисне – «орієнтований на его-захисти»); б) за площиною переживання, вказуючи на переважання однієї з них (площина «образу Я» – «орієнтований на знецінення себе», «орієнтований на не звинувачення себе», «орієнтований на его-захисти»; площина взаємодії з іншим – «орієнтований на взаємини»; площина вчинку – «орієнтований на дію»); в) за способом переживання: конструктивним («орієнтований на дію») і неконструктивним («орієнтований на знецінення себе», «орієнтований на використання его-захистів», «орієнтований на взаємини»).

Перспективою подальших досліджень даної проблеми є більш докладне вивчення виявлених типів переживання почуття провини, їх диференційна характеристика за процесуальними особливостями переживання провини, розробка практичних рекомендацій щодо диференціації психологічної допомоги для кожного з типів.

Список використаних джерел

1. Ананова І. В. Методика діагностики неконструктивного переживання почуття вини / І. В. Ананова // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – Вип. 30. – С. 33–50.
2. Ананова І. В. Особистісні особливості, що визначають схильність до переживання почуття провини / І. В. Ананова, І. В. Ващенко // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. – Вип. 34. – С. 31–45.
3. Ананова І. В. Процес переживання почуття вини у неконструктивний спосіб / І. В. Ананова // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. – Том. X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 26. – С. 38–54.
4. Ананова И. В. Структурно-динамические характеристики процесса переживания чувства вины / И. В. Ананова // Журнал практикующего психолога. – К. : вид-во «КАФЕДРА», 2013. – Вып. 20. – С. 20–37.
5. Малеева О. Л. Психологічні особливості схильності особистості до переживання почуття провини: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «загальна психологія, історія психології» / Олена Львівна Малеева. – Одеса, 2007. – 285 с.
6. Софіна Л. В. Індивідуально-психологічні відмінності переживання почуття провини: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «загальна психологія, історія психології» / Лариса Валеріївна Софіна; КНУШ. – Київ, 2009. – 175 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Ananova I. V. Metodyka diagnostyky nekonstruktyvnogo perezhyvannja pochuttja vyny / I. V. Ananova // Problemy suchasnoi' psihologii': zb. nauk. prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka; Instytutu psihologii' imeni G. S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny / za

- red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufrijevoi'. – Kam'janec'-Podil's'kyj : Aksioma, 2015. – Vyp. 30. – S. 33–50.
2. Ananova I. V. Osobystisni osoblyvosti, shho vyznachajut' shyl'nist' do perezhyvannja pochuttja provyny / I. V. Ananova, I. V. Vashhenko // Problemy suchasnoi' psihologii': zb. nauk. prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka; Instytutu psihologii' imeni G. S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny / za red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufrijevoi'. – Kam'janec'-Podil's'kyj : Aksioma, 2016. – Vyp. 34. – S. 31–45.
  3. Ananova I. V. Proces perezhyvannja pochuttja vyny u nekonstruktyvnyj sposib / I. V. Ananova // Aktual'ni problemy psihologii': zb. nauk. prac' Instytutu psihologii' imeni G. S. Kostjuka. – K. : DP «Informacijno-analitychne agentstvo», 2014. – Tom. X. – Psihologija navchannja. Genetychna psihologija. Medychna psihologija. – Vyp. 26. – S. 38–54.
  4. Ananova I. V. Strukturno-dinamicheskie charakteristiki processa perezhivannja chuvstva viny / I. V. Ananova // Zhurnal praktikujushhego psihologa. – K. : Vyd-vo «KAFEDRA», 2013. – Vyp. 20. – S. 20–37.
  5. Maljejeva O. L. Psihologichni osoblyvosti shyl'nosti osobystosti do perezhyvannja pochuttja provyny: dys. kand. psihol. nauk: spec. 19.00.01 «zagal'na psihologija, istorija psihologii'» / O. L. Maljejeva. – Odesa, 2007. – 285 s.
  6. Sofina L. V. Indyvidual'no-psihologichni vidminnosti perezhyvannja pochuttja provyny: Dys. kand. psihologichnyh nauk: spec. 19.00.01. «zagal'na psihologija, istorija psihologii'» / L. V. Sofina; KNUSh. – Kyi'v, 2009. – 175 s.

Received February 13, 2017

Revised March 16, 2017

Accepted April 14, 2017